

Споменици народног градитељства заштићени на месту настанка и у етнопарковима

НАДЕЖДА ПЕШИЋ-МАКСИМОВИЋ

У години прославе двестогодишњице рођења Вука Стефановића Караџића треба да се подсетимо шта је овај наш великан мисли рекао о чувању споменичког наслеђа:

Паметноме и ученом човеку не треба доказивати како би описаније драгоцене остатака наше старине било важно и полезно не само за Србе него и за остале народе словенске.

После другог светског рата у нашој земљи је почео полетан рад на заштити споменичког наслеђа. Новим законодавством у културну баштину је увршћено и народно градитељство, тачније, споменици народне културе и стваралаштва. Ово наслеђе је у законском тексту шире захваћено под именом „етнолошки споменици”.¹

За нашу, новоосновану, службу заштите очување ове врсте културног наслеђа представљало је веома тежак задатак. Требало је кренути од самог почетка. Широм земље отпочела су систематска упознавања, „рекогносцирања” и истраживања, која трају све до данас, која су дала веома значајне резултате. Откривена су, у правом смислу те речи, многа сеоска насеља с очуваном првобитном структуром, сеоски центри са карактеристичним јавним и друштвеним грађевинама, групације кућа, окућнице, појединачне зграде, за које је и без дубљег изучавања било јасно да имају споменичка својства.² Многе сеоске и градске целине, настале махом у прошлом веку, извучене из тмине непознавања, одржале су се донедавно, мање или више измењене, и представљале праве — природне — музеје под ведрим небом.³

Следећи задатак заштите било је темељито изучавање тог новооткривеног богатства, установљавање и утврђивање свих вредности и предузимање неопходних заштитних мера. Конзерваторски и рестаураторски радови који су се предвиђали, показали су сву озбиљност и тежину проблема. Постављала су се многобројна питања: како технички и технолошки конзервирати и рестаурирати појединачне споменике, стамбене, привредне и зграде народне технике, махом од трошног материјала, а да се не измени њихова суштина, аутентичност, карактер? А како продужити трајност, и појединачном споменику и споменичкој целини, коју намену им дати уколико не може да се задржи њихова првобитна намена, јер се она најчешће морала да мења?

На многа питања тражили смо одговоре у искуствима других земаља које су се пре нас суочиле с истим или сличним проблемима.

Истовремено, тражили смо и свој сопствени пут, ослањајући се на своја сазнања а руководећи се условима, потребама и могућностима — и техничким и финансијским.

Организовани рад на очувању народног градитељства почео је Савезни, касније: Југословенски институт за заштиту споменика културе, основан 1951, тј. шест година после ослобођења земље 1945. године. Нажалост, после двадесетогодишњег веома успешног рада, престао је да делује. Институт, као носилац идеје о заштити споменика народне културе и стваралаштва⁴ био је и носилац остваривања и заступао је у првом реду принцип очувања *на месту настанка* (in situ) у средини у којој су створени, у околини са којом су срасли и чинили јединство. Дубоко уверени у научну исправност и разумност свога става, стручњаци Института се нису слагали са настојањима многих стручњака да се и у нашој земљи (по угледу на многе земље у Европи) прихвати као најповољније решење очувања ове врсте споменичког наслеђа стварањем вештачких насеља у које би се пренели типични, карактеристични и изузетни примерци. Етнографски музеји на отвореном, или како се још називају: етномузеји у слободном простору, музеји народне архитектуре, старог села или просто „скансени”⁵ — по имену првог таквог музеја у Шведској — настајали крајем XIX и почетком XX века, већ данас не задовољавају потребе савременог човека.

* Овај реферат (нешто скраћен) одржан је под насловом „La sauvegarde des monuments de l'architecture vernaculaire en Yougoslavie” на десетој седници Међународног комитета за народну архитектуру при ICOMOS-у у Београду од 15—21. септембра 1987. године.

¹ Закон о заштити споменика културе и природњачких реткости Демократске Федеративне Југославије, „Сл. лист”, бр. 34, 31. VII 1945. Год. I.

² В. Мађарић, *Десет година постојања и рада Савезног института за заштиту споменика културе*, Зборник ЗСК XI, Београд 1960, 65.

Н. ПешићМаксимовић, *О методу истраживања споменичких вредности сеоских целина*, Зборник ЗСК XIX, Београд 1968, 105—118.

³ Н. ПешићМаксимовић, *Ensemble d'ouvrages d'architecture populaire Musée vivants de plein air*, Actes du Premier congrès international d'ethnologie Européenne, du 24 au 28 août, Paris 1971, 174—175.

⁴ Н. ПешићМаксимовић, *Решавање питања очувања етнолошких споменика*, Зборник ЗСК XXI / XXI, Београд 1971, 81—92.

⁵ К. Uldall, *Open air museums*, Museum (Unesco), vol. X, № 1, Paris 1957.

По основним начелима заштите, непокретно културно добро се чува у средини у којој је настало и с којом је срасло. То начело се доследно спроводи код споменика монументалне црквене и грађанске архитектуре, сачуване у старим градовима и у старим градским језгрима. Примењује се и код споменика народне архитектуре сачуваним у градовима, док је са сеоским наслеђем то теже изводљиво. Ту су одступања била неминовна. Ипак, захваљујући специфичним околностима, а посебно настојању да се ова врста културног наслеђа равноправно вреднује с осталим, а и ставу Института, који су прихватили и установе за заштиту и многи стручњаци, можемо данас да се похвалимо да смо сачували добар број споменичких целина и појединачних споменика на месту где су настали. Несумњиво је у најновије време томе допринела и појава сеоског туризма. Ова нова мода, а истовремено и израз тежње савременог, уморног, човека да се одмара у још нетакнутој природи, пространим пољима и удише незагађен ваздух, допринела је да почну да се истичу лепоте и благодети сеоских насеља. Данашњи туриста, већ помало засићен досадним, уобичајеним програмом на морској обали, свој годишњи одмор жели да освежи, да се обогати неким новим сазнањима и радо прихвата летовање на селу, које је и много јевтиније. Тако су споменици народног градитељства постали привлачни и све више у жижи интересовања и посетилаца и стручњака.

Да бисмо добили извесну представу о бројности и разноврсности овог наслеђа, задржаћемо се највише на очуваним споменичким целинама и појединачним споменицима који нису довољно представљени јавности и мање су познати, тј. нису много „популарисани“.

Почећемо са наслеђем у Србији. У Доњој Јабланици на Златибору сачувана је целина — групација позната под именом „Јабланичке собрашице“. Собрашице, које народ назива и „шатре“, јесу зградице породичних задруга или богатијих породица, од насатично нанизаних брвана без прозора и врата. Настале су у првој половини прошлог века. У њима се боравило само у одређене дане, у време црквене или сеоске славе. Са црквом брвнарором и старим гробљем чине јединствену целину⁶ (сл. 1).

У селу Баставу код Ваљева одржала се окућница породице Солдатовић са тринаест зграда, организована у првој половини XIX века (сл. 2). Стамбена зграда — Тешманов конак, великих је размера јер је припадала „началнику“ среза, члану магистрата ослобођене Србије (сл. 3). Старешина среза је

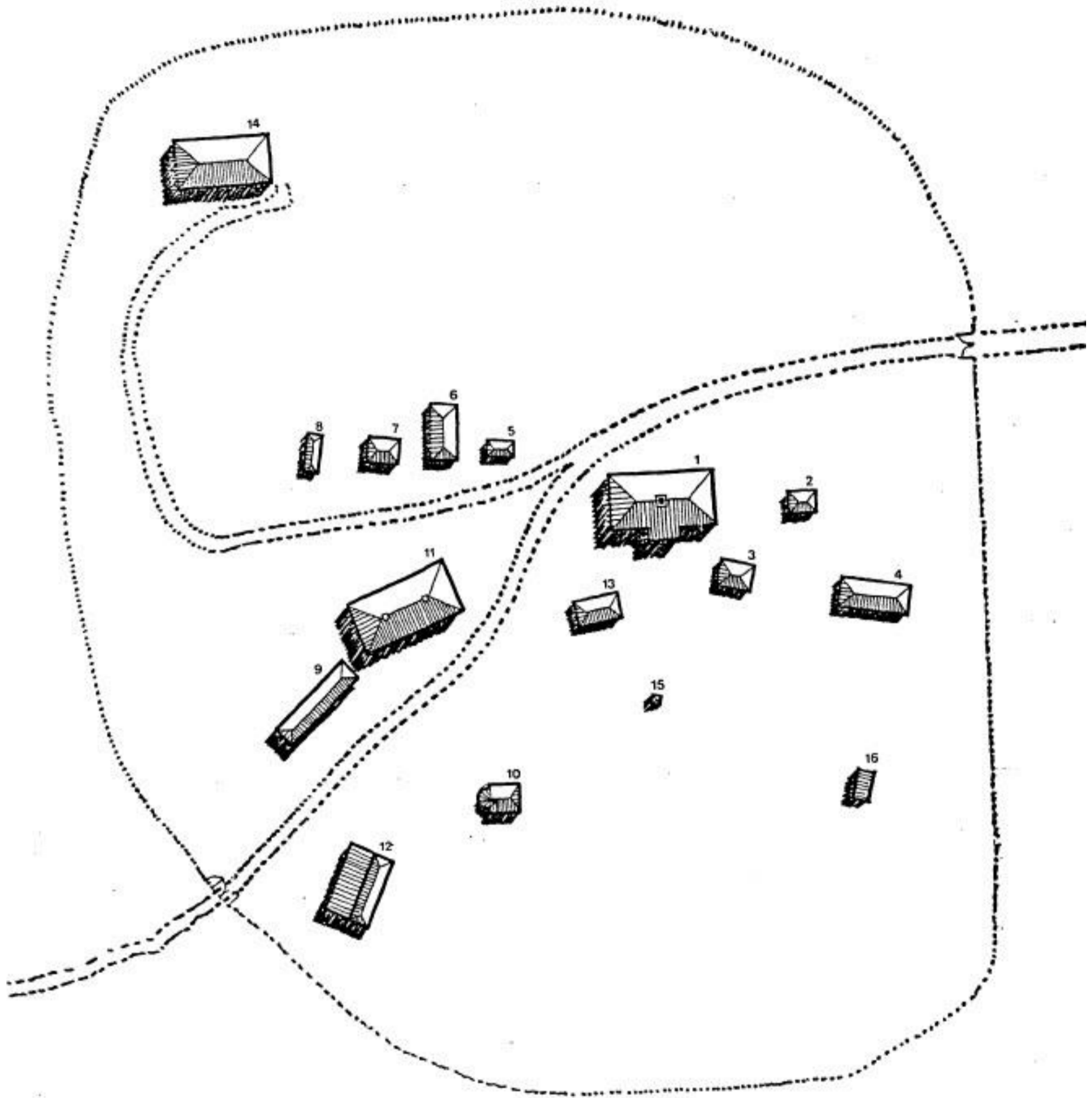

Сл. 1. Село Јабланица на пл. Златибор, Собрашице
Fig. 1. Village de Jablanica dans le mont Zlatibor, Abri.

Сл. 3. Бастав — Осечина. Стамбена зграда „началника“ среза звана Тешманов конак
Fig. 3. Bastav, près d'Osečina. Maison du préfet, appelée Bâtiment d'hébergement de Tešman.

⁶ Д. Ст. Павловић, *Цркве брвнаре у Србији*, Бастав — Документација РЗЗСК — Београд.

1. Тешанов конак — прва половина XIX века
2. Вајат
3. Вајат
4. Двојни вајат
5. Млекар
6. Судница и апсана — почетак XIX века
7. Сушара
8. Хлебна пећ

9. Магаза
10. Амбар
11. Новија кућа — крај XIX века
12. Кош
13. Хладњак
14. Сушница, „Мишана“, за шљиве
15. Бунар
16. Нужник

Сл. 2. Бастав у околини Осећине. Окућница породице Солдатовић

Fig. 2. Bastav, près d'Osečina. Domaine des Soldatović.

истовремено био и судија, те је у своме дворишту имао и судницу. То је дводелна зграда од чатме и брвана над зиданим подрумом који је служио као апсана.⁷

На северу, у Словенији, очуване су многе окућнице — „домачије“ — као у Бујама на територији општине Постојна. Целину, у долини реке, чине стамбене грађевине изграђене у барокној и класицистичкој традицији и господарске (економске) грађевине, две жаге (пилане), складиште са вагом, свињац, пчелињак и млин (воденица), један од најлепших на тој реци.⁸ Одржале су се и „самотне кметије“, усамљене фарме на многим планинама, као што су Згорње језерско код Крања, Зајамники са 68 зграда, Лаз, Велика планина. Фарме су веома значајна врста културног наслеђа Словеније.⁹

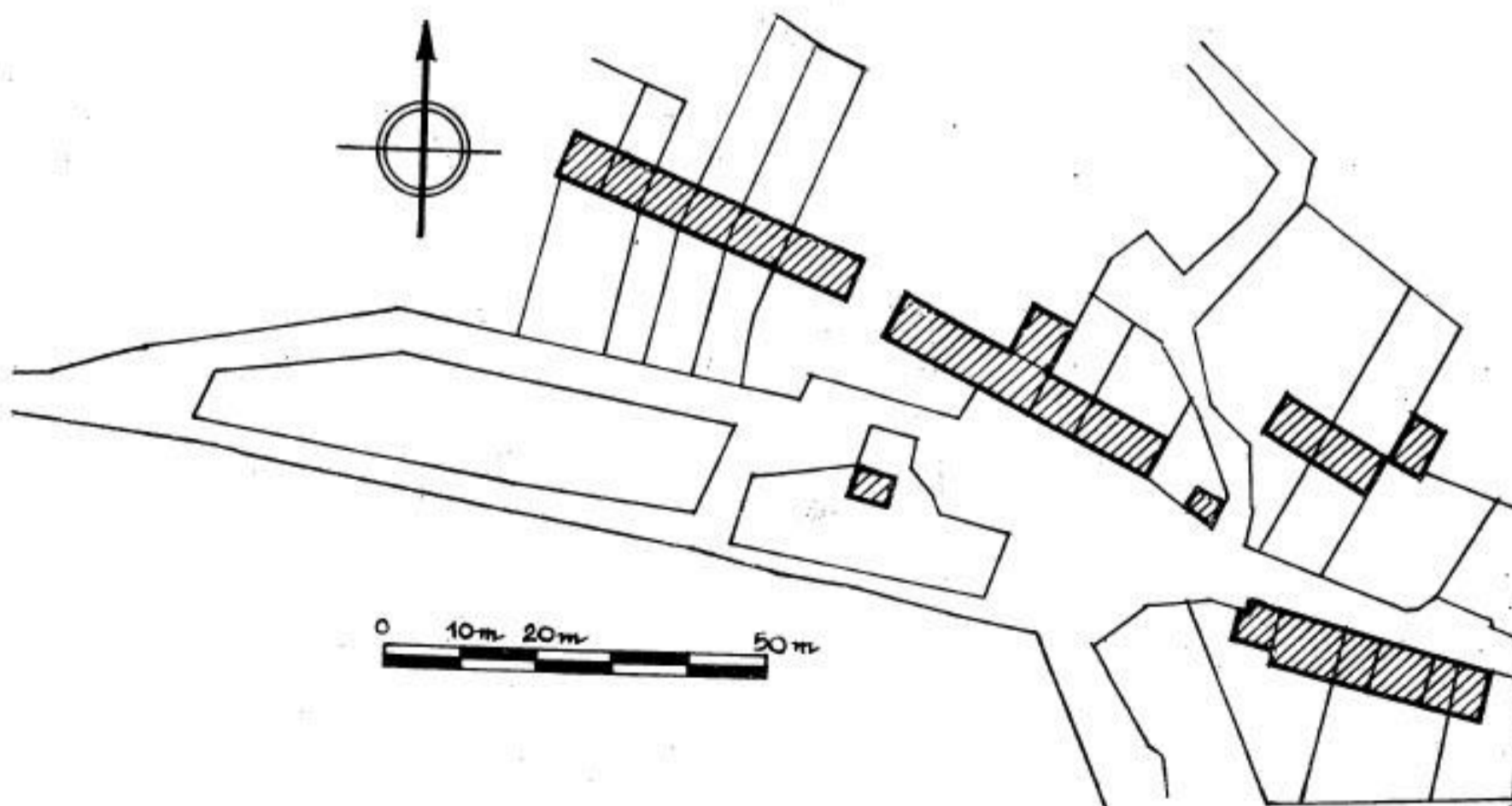
У Хрватској, у Ивановом селу код Грубишиног поља, које је плански основано и 1825. године насељено досељеницима из Чешке, издвојена је једна окућница са десет зграда које су опремљене оригиналним предметима. Цела окућница је добила музејску намену.¹⁰

Навешћемо неколико примера очуваних насеља у различитим крајевима наше земље, која су била сезонска и служила за исту сврху — гајење винове лозе и прераду грозђа. Прво истичемо село Хумац на острву Хвару, у карстном пределу далеко од обале

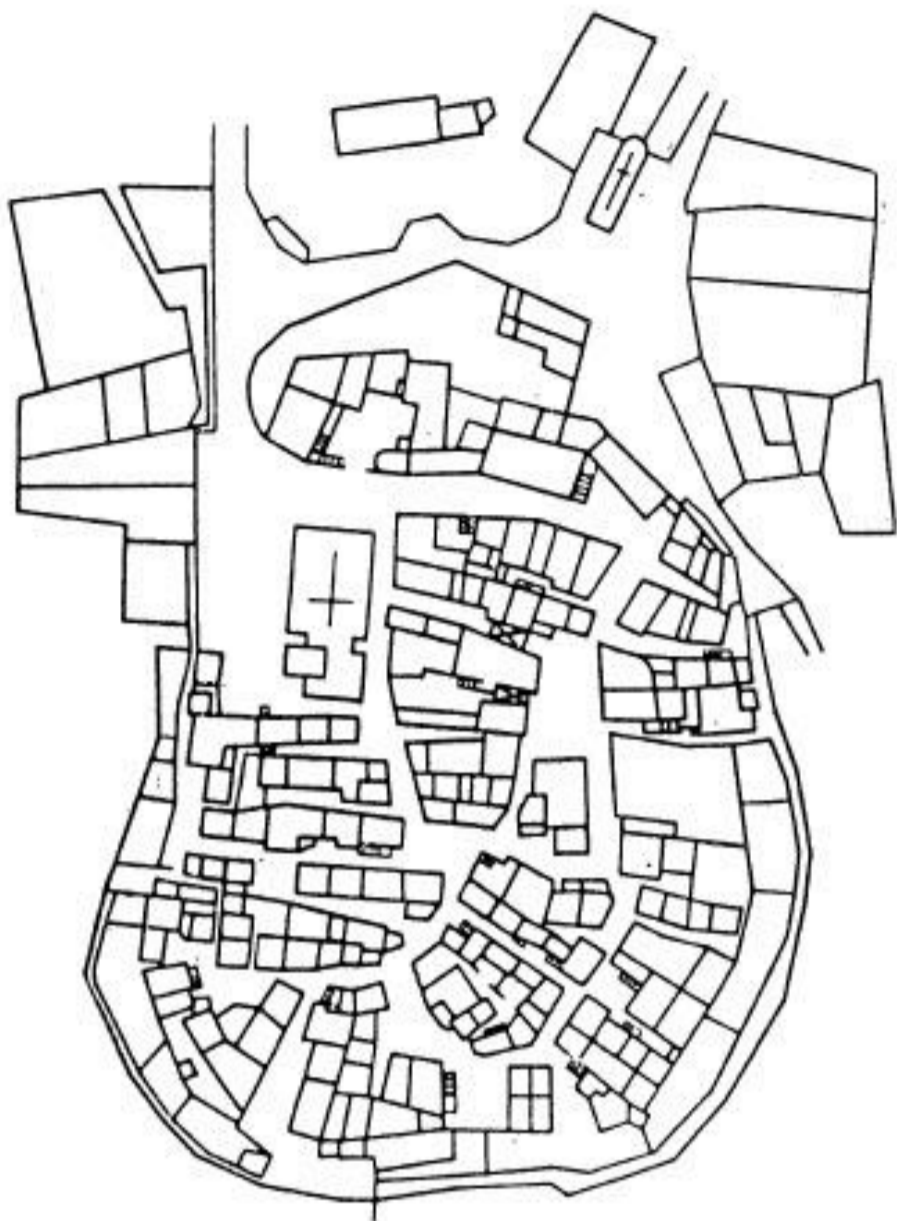
Сл. 4. Рогљево у околини Неготина. Пивница — вишски подрум са натписом изнад улаза

Fig. 4. Rogljevo, près de Negotin. Brasserie-cellier avec une inscription surmontant l'entrée.

Сл. 5. Жунтићи у Истри. Основа насеља са кућама у низу

Fig. 5. Zuntici, en Istrie. Plan de l'agglomération aux maisons alignées.

Сл. 6. Грожњан у Истри. Основа насеља са густо збијеним кућама у низу

Fig. 6. Grožnjan, en Istrie. Plan de l'agglomération aux maisons alignées et très rapprochées.

мора. Село је било настањено само у време радова у пољу и бербе грожђа. Преко зиме је сасвим напуштано. На кућама од камена, приземним или на спрат, веома довитљиво је решен одвод кишнице са кровова у цистерне различитих облика.¹¹ У виноградима Србије, у Александровачкој жупи и Неготинској крајини очувана су насеља у којима се живело искључиво у време пролећних радова у виноградима и јесење бербе и прераде грожђа. У Александровачкој жупи су поједина насеља веома стара. Помињу се већ у Студеничкој по-

⁷ Б. Крстановић, *Прилог познавању народног градитељства у нас*, Саопштења XVII, Београд 1985, 207, 208, сл. 4 и 5.

Бастав — Документација РЗЗСК — Београд.

⁸ Zavod za spomeniško varstvo Nova Gorica, *Strokovne osnove o razglasitvi za kulturne in zgodovinske spomenike ter naravne znamenitosti v občini Postojna, Etnološki spomeniki: Buje*, Varstvo Spomenikov, Letnik 27, Ljubljana 1985, 377. *Etnološki spomeniki — Zajamniki, Radovljica, VS XXVI*, Ljubljana 1984, 304.

⁹ T. Cevc, *Arhitektura občasnih naselij na slovenskem in varovanje njene dediščine*, Varstvo spomenikov XXVI, Ljubljana 1984, 57—64.

Z. Koželj, J. Bizjak, I. Curk, *Za varstvo in obnovo planin na območju Triglavskega narodnega parka*, VS 27, Ljubljana 1985, 31—34.

¹⁰ Н. Гјетвај, *Приказ етнографске збирке у Иванову Селу код Грубишног Поља*, Етнолошка истраживања 1, Загреб 1981, 175—183.

¹¹ Н. Пешић-Максимовић, *Село Хумац на Хеару* (рукопис); *Решавање питања очувања етнолошких споменица*, ЗЗСК XX/XXI, Београд 1971, 86, сл. 6.

Сл. 7. Свети Стефан. Некадашње рибарско насеље на малом острву постало је туристичко привлачно место на полуострву

Fig. 7. Sveti Stefan, autrefois village de pêcheurs dans une petite île; actuellement centre touristique très attrayant dans une presqu'île.

вељи.¹² Насеља су без гробља и цркве, имају само зграде погодне за чување великих бачви за вино, за смештај виноградарских алатки, преса за муљање грозња а и за краткотрајни боравак власника. Насеља и зграде носе исто име: „пољана“. Различитог су типа и насеља и виноградске зграде, „подруми“. Ово подручје представља редак природан музеј под ведрим небом са типовима насеља и зграда из целе Србије, јер су власници пољанаподрума били из удаљених различитих крајева и доносили своју архитектуру, искуство и знање у организовању насеља.¹³

У Неготинској крајини се нарочито истичу вински подруми — пивнице, зидани од камена, украшени каменом пластиком и са натписима у два насеља, Рајцу и Рогљеву (сл. 4). На понекој пивници се нађе и потпис градитеља: „мајстора Косте из Македоније“.¹⁴

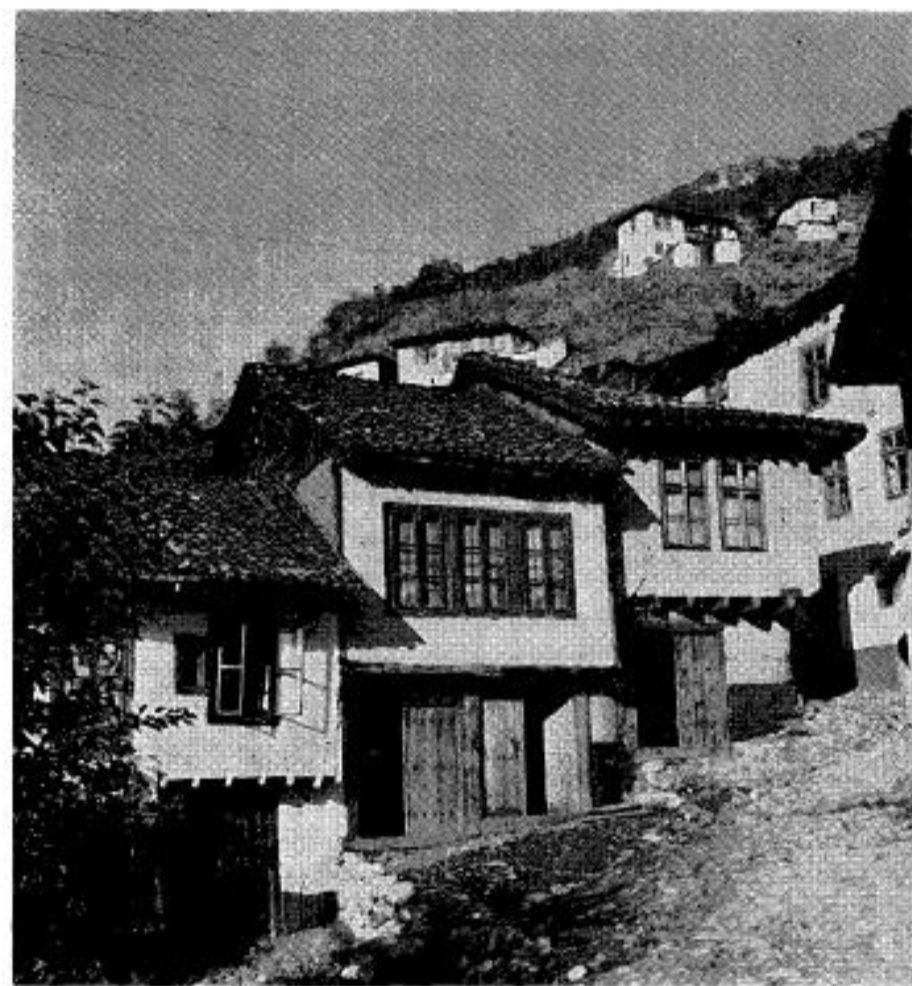
Једино сеоско насеље сачувано на словеначкој обали у целини је Струњан са приморском народном архитектуром. Његове вредности чине тип насеља и појединачне зграде и мање скупине кућа размештене по ободу. Напомињемо да је цело струњанско полуострво заштићено као природни резерват.¹⁵

Сеоска насеља на истарском полуострву — које је омеђено Тршћанским и Ријечким заливом и истарским планинама Учком, Лисином и Ћићаријом су велика насеља са затвореним двориштима у којима живи једна или више породица. Многе скупине сеоских зграда (родовска микронасеља) и данас су живи споменици културе прошлости села (сл. 5). Велики број истарских насеља, села и градића с етнографским особеностима, остало је без становништва. Она су готово празна па се покушава да им се дају нови садржаји као што је у Гроњану отворен Центар међународне музичке омладине, како би наставила да живе.¹⁶ (сл. 6)

Тако је на јужном Јадрану, на црногорском приморју некадашње рибарско острвце Св. Стефан са каменим кућама претворено у светски познато летовалиште. Куће су адаптиране у луксузне апартмане, а острво новим насипом спојено са копном и постало полуострво (сл. 7).

У Хрватској, родно место Јосипа Броза Тита, село Кумровец, сачувало је старо језгро са зградама које су настајале током целог прошлог века (сл. 8). Старе зграде су промениле своју намену. Тако је кућа у којој се родио Тито (на надвратнику главних врата урезана је 1860. година) преуређена у музеј, а околне зграде, из којих су исељени становници, користе се за депое и канцеларије музеја.¹⁷

У многим нашим градовима очувале су се целине етнографског карактера, целе улице, групације кућа и старе трговачке чаршије или целе четврти. Такав је у Призрену стари део града, позната Подкаљаја (сл. 9), а у Македонији градић Крушево на висини од

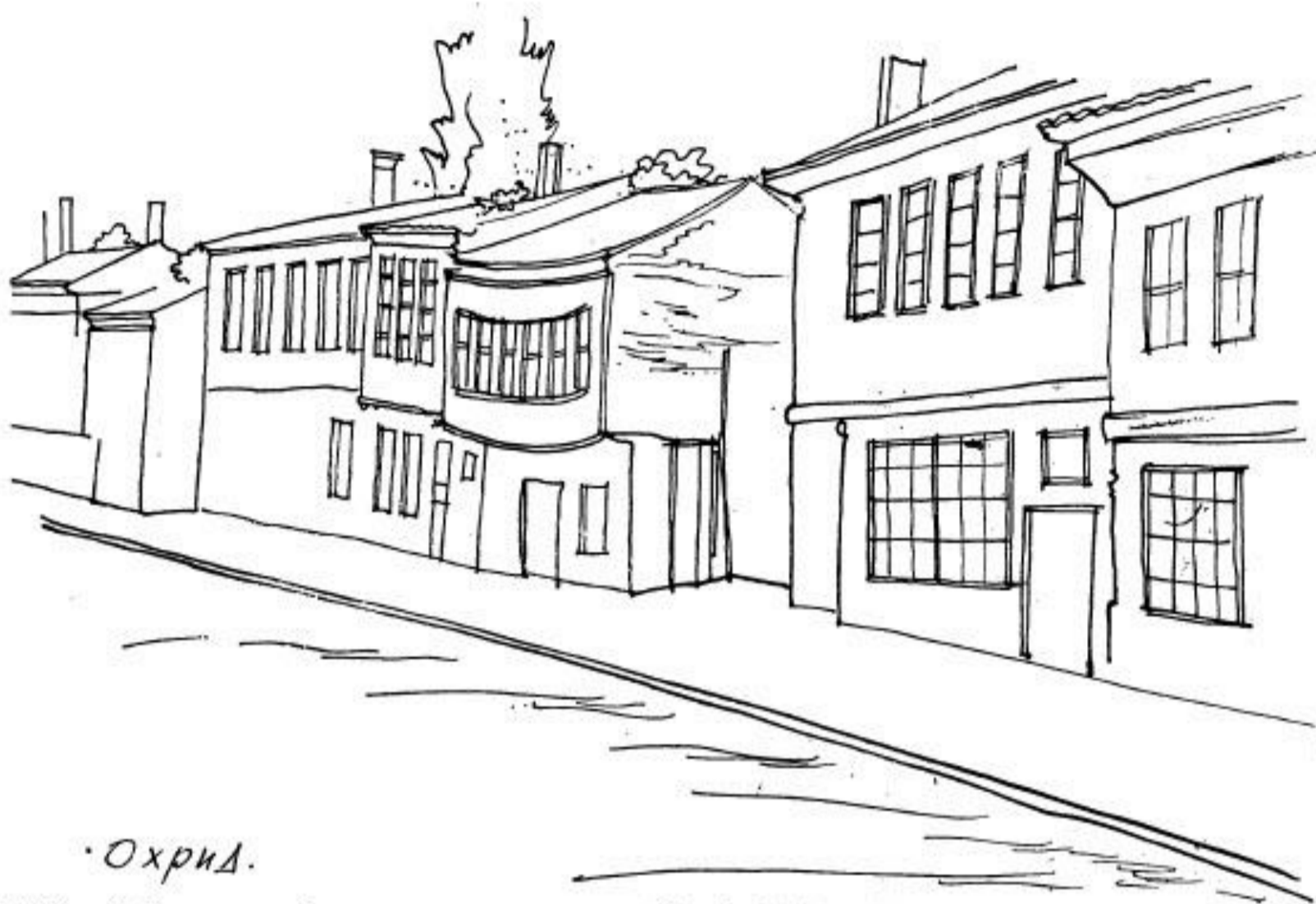

Сл. 8. Кумровец. Некадашњи изглед села са кућама покривеним сламом

Сл. 9. Призрен. Стамбене зграде у смицајућем поретку у „quartier de Поткаљаја“

Fig. 8. Kumrovec. Ancien aspect du village aux maisons couvertes de paille.

Fig. 9. Prizren. Maison d'habitation du quartier de Potkaljaja, rangées par ordre décroissant.

Охрид.

Сл. 10. Охрид. Спратне зграде у низу

Fig. 10. Ohrid. Bâtiments à étage.

1.200 m је сачувао изванредно раскошне стамбене зграде с краја XIX века, карактеристичне по тимпанонима на фасадама и сликаним представама. Очуван је и Тешњар, стара занатска чаршија у Ваљеву, на обали Колубаре. Занатска четврт, звана „Кујунџилук“, у Мостару, данас је позната и ван граница наше земље, и представља привлачан туристички доживљај. Нема туристе који се спрема да посети „бисер Јадрана“, госпарски град Дубровник, а да се не заустави и задржи у старом делу Мостара где су се некад израђивали филигрански предмети од сребра и злата. И данас многе занатлије настављају традицију старих заната. На истом путу, намерника сачекује високо на брегу, нагнут над реку Неретву, мали град Почитељ. Куће од камена и дрвета, остаци средњовековне куле, типично муслиманско купатило „хамам“ и витко минаре муслиманске богомоље, изграђени касније, евоцирају веома јасно живот који је пулсирао међу овим зидинама. Почитељ, некадашње пиратско склониште, сачуван у веома привлачном пределу, оставши без становништва, добио је нову садржину. Постао је уметничка колонија, осигурао себи даљи живот и сачувао материјалне остатке своје прошлости.

На крајњем југу је Охрид надалеко познат по Охридском језеру, насеље уписано у списак светске баштине.¹⁸ Поред сачуваних споменика културе монументалне сакралне архи-

тектуре, одржавају се и грађевине народног градитељства, високе, спратне стамбене зграде у којима се и даље станује (сл. 10 и 11).

¹² М. Лутовац, *Жупско виногорје и виноградарска насеља у њему*, Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“, књ. 26, Београд 1975, 4.

¹³ Н. Пешић-Максимовић / Р. Павићевић-Поповић, *Пољане — виноградарска насеља Александровачке жупе*, Рашка Баштина. 2, Краљево 1981, 255—256.

¹⁴ Н. Пантелић, *Пивнице—Пољане*, Гласник Ет. М., 22—23, Београд 1960, 171—185.

¹⁵ *Preliminarna poročila o konservatorskih raziskavah in delih*, Razno, Strunjan, VS 27, Ljubljana 1985, 363—364.

S. Hojer, B. Križan, M. Ravnik, D. Tomšič, *Strunjan — naravna in kulturna dediščina*, VS 28, Ljubljana 1986, 61—87.

¹⁶ В. Јенко, *Проблеми заштите урбанистичких цјелина у Истри*, ЗЗСК XIV, Београд 1963, 162—164.

V. Gotthardi-Pavlovsky, *Основна етнографска обиљежја истарског руралног простора*, Традиционална стамбена кућа — 29. савјетовање удружења Arbeitskreises für Hausforschung, Загреб 29. VIII—1. IX 1978. 245, 249.

Е. Франковић, *Архитектура између фолклора и стила*, Традиционална стамбена кућа, Загреб 1978, 310.

¹⁷ М. Гушић, *Село Кумровец — повјесни споменик*, Годишњак заштите споменика културе Хрватске 4—5, Загреб 1978/1979, 63—90.

¹⁸ *Patiomoine culturel des l'humanité*, Bulletin d'information № 21—22, UNESCO, Paris 1983, 5.

У неким сеоским насељима очували су се првобитни центри, тргови „сред села“ чији оквир сачињавају најчешће три основне зграде: школа, механа и црква, понекад и по која административна, општинска зграда. Такав центар одржао се у селу Лукову код Бољевца. Оквир центра чине две механе допуњене спомен чесмом подигнутом изгнулим војницима у првом светском рату.

Центар села Штиткова код Нове Вароши чине десет јавних и приватних грађевина са црквом посвећеном Благовестима — све изграђене у другој половини XIX века.¹⁹ (сл. 12)

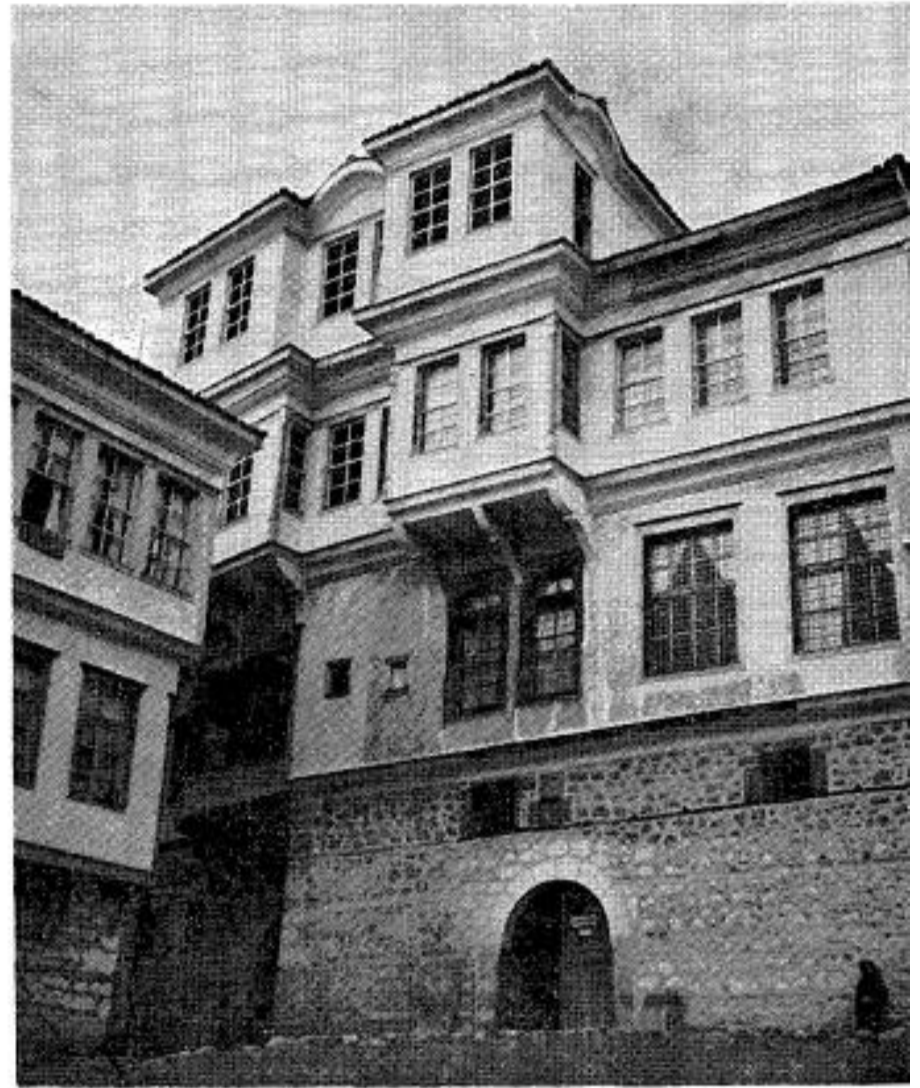
Готово неизмењен центар одржао се у селу Мачкат на Златибору. Његов оквир чине црква, среска кућа и школска зграда из прве половине прошлог века, грађена по узору на тадашње школе у Европи.²⁰

У селу Бок, у Хрватској, уз савијени стари рукавац Саве, сачувана је потпуна колекција старе дрвене архитектуре посавског типа, од великих спратних кућа, до мањих, нешто измењених, у којима се живот, тако рећи, без промена наставља.²¹

Појединачне сеоске стамбене куће, као споменици културе, најчешће и даље имају своју првобитну намену, као кућа Лужанина у селу Миоковци код Чачка, у Горњој Црнући кућа кнеза Милоша из прве половине XIX века и многе друге. Понеке зграде се претварају у музејске збирке већих градских музеја. Тако је Ранчићева кућа у Гроцкој постала одељење Народног музеја из Београда, јер је у њој смештена археолошка збирка коју је поклонио познати др Александар Костић.

Изузетни примерци привредних зграда као гостионица — гостилна Бенедик у селу Стражишћу код Крања²², Чардак са уграђеном чесмом у приземљу у Горњој Добрињи код Ужичке Пожеге²³, Млинице код Трогира²⁴ и Винарски подрум у Атеници код Чачка²⁵, манастирска воденица с краја XVIII века у селу Чукљенику код Лесковца²⁶ чувају се равноправно — у околини у којој су настали — као и друга врста споменичког наслеђа. Споменици црквеног карактера, дрвене капеле у селима Хрватске²⁷ — међу њима најстарија Св. Барбара код Велике Млаке у Туропољу — и цркве брвнаре у селима Србије²⁸, било да служе или не, одржавају се на месту на коме су настали, готово у непромењеној околини. У северној Хрватској и Словенији очувале су се сеоске „курије“, мањи дворци, смештени на имања са привредним зградама, који су припадали нижем племству.²⁹

У градовима Србије одржали су се конацидворци које је подизао кнез Милош за себе и чланове своје породице. И његове војводе су традиле одговарајуће дворце за себе. Известан број тих грађевина очувао се до наших дана, наравно, измењене намене. Готово

Сл. 11. Висока кућа у којој је данас смештен Музеј града

Сл. 12. Штитково — Нова Варош. Центар села са школском зградом и црквом из друге половине 19. века

Fig. 11. Alignés et la haute maison abritant actuellement le Musée municipal.

Fig. 12. Štitkovo, près de Nove Varoš. Centre du village avec le bâtiment scolaire et l'église datant de la seconde moitié du XIXe siècle.

сви су преуређени за музеје, библиотеке или архиве.

Навођењем споменичког наслеђа из области народне материјалне културе и стваралаштва очуваног на месту настанка ни из далека нисмо дали праву и потпуну слику богатства наше земље. Истовремено морамо рећи нешто више и о другој страни медаље. Наиме, одржавање ове врсте културног добра постаје све веће бремене и за службу за заштиту и за власнике. Осим тога, проблем оживљавања и уклапања у савремени живот, давање намене која ће обезбедити очување споменика, остаје и даље веома тежак и нерешив проблем. Мада су образоване комисије, као што је Комисија за народно градитељство при Заједници завода Србије, која настоји да прати заштитне радове и да утиче на избор новог садржаја споменика, многе тешкоће нису отклоњене.

Не преживљава само Југославија трауму великих промена. Вихор нове епохе затире на целом свету све дојучерашње творевине, па наравно и код нас. Тако је наше време донело веће промене у слици предела и у градитељском наслеђу, него што се то догодило у прошлом веку или чак раније. Затим, све више наступају млађи стручњаци који се залажу за стварање „скансена“, износећи бројне доказе и образложења против очувања нарочито појединачних споменика на месту њиховог настанка. Покушај да се створи јединствени музеј на отвореном простору у географском центру Југославије, у околини Сарајева, није наишао на одобравање заинтересованих стручњака. Настајала су језгра мањих регионалних музеја и после извесног времена једноставно напуштена. У том циљу било је много покушаја и много неуспеха.³⁰ Упркос неуспесима, стручњаци, у првом реду етнологи, архитекте и поједини конзерватори, и даље настоје — образлажући као крајњу нужност — да се стварају музеји на отвореном простору. Тако је идеја о оснивању Музеја под Авалом почела да одушевљава стручњаке тачно пре 24 године, али се није одмакло даље од пројекта, стварања радних група и разних договарања.³¹

Скоро једну деценију стручњаци из Хрватске се боре и покушавају да организују јединствен музеј за континентални део Хрватске, као „једини могући и трајнији приступ решавању егзистенције одабраних споменика народног градитељства“.³²

Данас у Југославији постоји неколико музеја на слободном простору. Неки се сматрају већ завршеним као што је Рогатец у Словенији, назван „музеј људске архитектуре“,³³ или музеј у Стражишћу при Крању, посебан тип музеја „на простем“ јер поред народне архитектуре садржи и споменике из различитих времена, почев од гвозденог доба, па све до народноослободилачког рата.³⁴ У Србији се

завршава у Сирогојну (на Златибору), Музеј народног градитељства „Старо село“, о. чему је пројектант и аутор замисли музеја обја-

¹⁹ Н. Пешић-Максимовић, *Споменичке вредности сеоских центара у Србији*, Београд 1984, 116.

²⁰ Н. Пешић-Максимовић, *Стара школа у златиборском селу Мачкату*, Саопштења РЗСКС XIX, Београд 1987, 243—252.

²¹ О. Ластрић, *Село Бок на обали Саве, Традиционална стамбена кућа*, Загреб, 1978, 33—60. И. Мароевић, 29. годишње савјетовање удружења „Arbeitskreis für Hausforschung“, Загреб 22. VIII—1.IX 1978, Годишњак ЗСКХ 4—5, Загреб 1978/1979, 361—363.

²² *Preliminarna poročila o konzervatorskih raziskavah in delih*, Etnološki spomeniki, VS XXVI, Ljubljana 1984, 301.

²³ М. Домазет, *Чардак кнеза Милоша у Горњој Добрињи*, Рашка Баштина 1, Краљево 1975, 257—262.

²⁴ Н. Пешић, Р. Финдрик, *Млинице код Трогира*, ЗСКХ XI, Београд 1960, 311—342.

²⁵ Н. Пешић-Максимовић, *Један преживели облик народне архитектуре, Атенички винарски подрум*, Зборник НМ I, Чачак, 1969.

²⁶ Н. Пешић-Максимовић, Б. Митровић, *Манастирска воденица у селу Чуљенику*, Саопштења XIII, Београд 1981, 215—223.

²⁷ Љ. Топали, *Дрвене црквице и сељачко дрвено градитељство у Туропољу*, Етн. истраживања и грађа, Загреб 1941, 121—159.

Б. Цвитановић, Б. Лучић, Е. Похл, *Капела Св. Барбаре у Великој Млаки*, Годишњак ЗСКХ 2—3, 1976/1977, 163—190.

²⁸ Д. Ст. Павловић, *Цркве брвнаре у Србији*, Саопштења РЗСКС V, Београд 1962.

²⁹ В. Хузјак, *Дрвено градитељство Туропоља*, Велика Горица 1969.

Б. Лучић, *Дрвене курије у Туропољу, Традиционална стамбена кућа*, Загреб 1978, 105—115. I. Sedej, *Kmetški dvorci na Slovenskem*, VS XXV, Ljubljana 1983, 71—75.

³⁰ V. Knific, *Muzeji ljudskega stavbarstva v Sloveniji*, Zbornik ZSNG, А. С. Лазаревић, *Уводне напомене о етнопарку*, Етнологија истраживања 1, Загреб, 1981, 133.

Д. Дрљача, *Будући етнопарк на Златибору*, Гласник Ет. Музеја XXVI, Београд 1963, 295.

³¹ Н. Вулетих, *Изградња етнопарка на Авали*, Гласник ДКС 12, Београд 1988, 121—122.

³² *Случај Велика Млака — Контуре једног нашег минијатурног „скансена“*, Зборник ЗСК XI, Београд 1960, 373—374.

З. Шимуновић-Петрић, *Идејна замисао музеја на отвореном континенталном дијелу СР Хрватске*, Етнологија истраживања 1, Загреб 1981, 153—156. К. Марковић, *Заштита традицијског народног градитељства — идеје и покушаји стварања етнопарка на подручју сјеверозападне Хрватске*, Ет. истраживања 1, Загреб 1981, 141—144.

³³ V. Hazler, *Muzeji na prostem na območju delovanja zavoda za spomeniško varstvo v Celju*, VS XXVI, Ljubljana 1984, 53.

Z. Koželj, *Muzej na prostem kot skupni spomeniškovarstveni in muzejski problem*, VS 28, Ljubljana 1986, 101—107.

Etnološka dediščina, Ljudska arhitektura, VS 28, Ljubljana 1986, Rogatec, Šmarje pri Jelsah 305—306.

³⁴ V. Knific, *Muzej na prostem v Stražišču pri Kranju*, VS XXVI, Ljubljana 1984, 79—82.

вио више радова.³⁵ Иако овај велики подухват није добио стручну, критичку оцену, његов аутор арх. Ранко Финдрик је награђен високим друштвеним признањем — додељена му је Октобарска награда града Београда за 1986. годину, за напоре (радови су почели 1979) које је несебично уложио да би се добила заокружена целина етнографског музеја на отвореном простору.

Други велики подухват, у истом циљу, предузет је у Тршићу, у Вуковом родном месту. О томе се већ чују јавна оспоравања и негира досадашњи рад.³⁶

Иако свесни да су музеји на отвореном простору вештачка творевина са скупинама кућа истргнутих из различитих средина и да преношењем кућа престаје да буде оно што је била и постаје музејски експонат, још увек се настоји да се овакви музеји стварају. Давне 1957. године, међународна конференција ICOM-а (Копенхаген и Штокхолм) дала је подстрека да се оснивају музеји на отвореном или етнопаркови.³⁷ Међутим, већ 1977. ICOMOS у Сомбатељу истиче да је „премештање споменика у музеј на отвореном метода која се може примењивати само у случају када је заштиту ‚in situ‘ доказана као немогућа.“³⁸ После два-

десет година показало се да је то „застарела идеја“ и већ се размишља о новим музејима и методом заштите који одговарају и нашем и будућем времену.

Упркос свему томе, на прагу XXI века ми остварујемо, и то са великим напорима, музеје са експонатима из прошлих векова.

³⁵ Р. Финдрик, *Радови на изградњи музеја народног градитељства у Сирогојну — следећи корак*, Гласник ДКС 9, Београд 1985, 80—84; *Музеј народног градитељства „Старо село“ у Сирогојну — године 1987*. Гласник ДКС 11, Београд 1987, 88—92; *Златиборска брвнара и музеј народног градитељства „Старо село“ у Сирогојну*, Научнопопуларна монографија 24, Београд 1987.

³⁶ В. Бојовић, *Нови живот у меморијалном комплексу, Урбанистичко уређење Вуковог завичаја, Задужбина I*, фебруар 1988, 6.

Р. Финдрик, *Уређење заштићеног простора око споменуће Вука Стефановића Караџића у Тршићу*, Гласник ДКС 12, Београд 1988, 4—9.

³⁷ А. С. Лазаревић, *Уводне напомене о етнопарку*, 132.

³⁸ К. Марковић, *Будућност сеоског градитељског наслеђа, Традиционална стамбена кућа*, Загреб 1980, 87.

Н. Дуић, *Музеји на отвореном и служба заштите културних добара*, Етнолошка истраживања I, Загреб 1981, 159.

Monuments d'architecture populaire protégés sur place et dans les parcs ethnologiques

NADEŽDA PEŠIĆ-MAKSIMOVIĆ

A une réunion du Comité international pour l'architecture villageoise populaire (CIAV) et qui a eu lieu à Belgrade en septembre 1987, l'auteur du présent texte a fait une relation écrite où elle a donné un aperçu succinct de l'activité déployée par le Service de protection du patrimoine, chargé d'assurer la sauvegarde des monuments d'architecture populaire en Yougoslavie.

Avant de présenter des ensembles de monuments, musées naturels en pleine campagne, l'auteur a exposé la méthode appliquée dans les recherches sur l'architecture populaire, insuffisamment connue et peu étudiée, ainsi que dans l'évaluation de celle-ci en tant que monument. Une immense contribution à ce travail fut apportée par l'ancien Institut yougoslave pour la protection des monuments culturels. En citant ensuite de nombreux exemples

de monuments isolés, protégés sur place, qui ont continué à vivre avec la même affectation ou avec une autre, l'auteur a parlé aussi de la conservation de ces monuments dans les musées en pleine campagne.

Tout en considérant que c'est là une forme nécessaire de protection de ce genre de patrimoine, l'auteur souligne que les musées ethnographiques à ciel ouvert ne sont que des assemblages artificiels de bâtiments extraits de milieux différents. Les bâtiments transférés cessent d'être ce qu'ils ont été et deviennent des objets de musée, dénués de vie. L'établissement des musées à ciel ouvert est une idée qui s'est révélée surannée: elle est née vers la fin du XIXe siècle, mais, dans le monde, on envisage actuellement la création des musées d'un type nouveau, fondés sur les méthodes de protection appropriées à notre temps et à l'avenir.

*Напомена. Фотографије 1, 3 снимии Б. Крстановић
План окућнице у фотографији 2 израдио арх. Б. Пешић*

Note: Les photos 1 et 3 ont été prises par B. Krstanović. Le relevé de plan du domaine des Soldatović (photo 2) a été fait par B. Pešić.